



# Filozofija, politika i pravo

Izvorni članak UDK 329.1/Kant

Primljeno 5. 7. 2006.

**Marita Brčić**

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Hrvoja 8, HR-21000 Split  
[mbrbic@ffst.hr](mailto:mbrbic@ffst.hr)

## Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta

### Sažetak

*Immanuel Kant, svojim kopernikanskim obratom, vraća čovjeku središnje mjesto u svijetu. Čovjek se, u njegovoj filozofiji, shvaća kao individua koja posjeduje slobodu. Ta sloboda izvor ima u umu, a čovjek je postaje svjestan tek kada djeluje u skladu s moralnim zakonom. Na taj način Kant slobodu pridružuje svakom pojedincu, kao prirođeno pravo, koje nijedan pozitivni zakon ne može dovesti u pitanje. Svojim moralnim zakonom on čovjeka čini odgovornim, kako za sebe tako i za čitav svijet. Ta se odgovornost za svijet krije u ideji vječnoga mira za koju se Kant zalaže. Vječni mir jest ideja uma kojoj svaki pojedinac treba težiti. Tek će se u miru moći realizirati sva ljudska prava, a prvenstveno sloboda. Svojim je shvaćanjem slobode – ali i jednakosti, tolerancije, samostalnosti i javne upotrebe uma – Kant neupitno snažno utjecao na liberalnu misao. Ono što ih najviše povezuje jest vjera u pojedinca. I Kant i liberali vjeruju da je svaki pojedinac sam po sebi poseban i da želi ostvariti ono najbolje u sebi i za sebe, ali time i pridonijeti razvoju boljeg i pravednijeg svijeta.*

### Ključne riječi

Immanuel Kant, liberalizam, vječni mir, sloboda, pojedinac

### Uvod

Povijesno gledano, liberalizam se, kao politička misao, počeo razvijati sukladno raspadu feudalnog poretka u Europi u 16. i 17. stoljeću. Liberalizam je, kao »proizvod« srednje klase, koja je u tom periodu jačala, bio usmjeren protiv povlaštenosti aristokracije i monarhije. Tako shvaćena doktrina odigrala je veliku ulogu u događajima oko francuske i američke revolucije.<sup>1</sup> U Engleskoj se, – navodi Gray – koja je bila središte empirizma (Locke, Berkeley, Hume) u 17. stoljeću, začela teorija liberalne države zasnovana na ideji društvenog ugovora i opće volje (Hobbes, Rousseau). U istome razdoblju imamo obnovu racionalizma pod utjecajem Descartesa i kartezijanske filozofije (Spinoza i Leibniz), struje za koju se kaže da je vratila vjeru u ljudski um. Sva su ta zbivanja otvorila put za ostvarivanje ideje slobode pojedinca, vjere, mišljenja i savjesti, dakle, svega onoga što je za krajnji cilj imalo razvijanje ideje tolerancije (posebno glede vjerskih pitanja) kao stava koji omogućava i promiče slobodu.

<sup>1</sup>

Više o tome: John Gray, *Liberalizam*, Politička kultura, Zagreb 1999.

Iako se riječi 'liberal' i 'liberalizam', za označavanje posebne društvene filozofije, nisu pojavile prije prvog desetljeća 19. stoljeća,<sup>2</sup> neke su se ideje, koje se odnose na tu doktrinu, počele razvijati mnogo prije. Naime, početak njihova razvoja zamjećuje se u teorijama klasičnog liberalizma, Adama Smitha, utilitarizma, J. S. Milla, a ostale su kao vrijedan sadržaj i u teorijama modernog liberalizma, neoliberalizma (nove desnice), libertarijanaca, postliberalizama, političkog liberalizma. U svom djelu *Liberalizam*, J. Gray navodi da sve varijante liberalne tradicije imaju nešto zajedničko, a to je izrazito moderna koncepcija društva i čovjeka. Temeljne su značajke te koncepcije: *individualizam* (jer liberalizam utvrđuje moralno prvenstvo osobe nasuprot bilo kakvom kolektivu); *egalitarizam* (jer daje jednak moralni status svim ljudskim bićima); *univerzalizam* (jer afirmira moralno jedinstvo ljudskog roda) i *meliorizam* (jer utvrđuje beskonačnu usavršivost ljudskog roda).

Kroz povijesni razvoj liberalna je doktrina prolazila kroz uspone i padove, a sve su te krize bile posljedica povijesnih događaja. Vrijednosti liberalne doktrine ostale su dominantne iz jednostavnog razloga što su sloboda, inteligencija i individualnost vrijednosti koje su trajne i neupitne.<sup>3</sup> Upravo će takav pristup liberalizmu, kao političkoj doktrini, biti osnova ovog rada. Pokušat ću prikazati kakve su to ideje Immanuela Kanta koje ga usko povezuju s liberalnim načinom mišljenja.

### Individualizam

Liberalizam, kako se navodi u *Leksikonu temeljnih pojmova politike*, kao ishodište uzima individualizam i na temelju toga postavlja čovjeka pred njega samoga, čineći ga odgovornim za sve njegove čine i djela. On se shvaća kao samostalni kreator i organizator vlastite egzistencije. Čovjek shvaćen na taj način jest osoba usmjerena na budućnost, a budućnost svakog pojedinca ovisi o njegovu moralnom i intelektualnom djelovanju. Na taj način liberalizam iskazuje povjerenje u čovjeka kao pojedinca, u njegov intelekt, u smislu da on najbolje zna ono što je najbolje za njega.<sup>4</sup>

U počecima liberalizma kao političke filozofije, individualizam se suprotstavljao organiziranoj društvenoj akciji. Pojedinaac se tu shvaćao u kategorijama slobode misli i akcije, a um kao inherentan dar pojedincu. Takva je politička filozofija podržavala prvenstvo pojedinca nad državom, ne samo u vremenu nego i po moralnom autoritetu. Tek liberalizam u drugoj polovici 19. stoljeća, iako nije odstupao od individualizma kao načela, državu vidi kao suradnika na području ostvarivanja slobode.<sup>5</sup>

U filozofiji Immanuela Kanta individualizam zauzima središnje mjesto. On svojim kopernikanskim obratom vraća čovjeka u središte svijeta. Čovjek, kao autonomni i odgovorni subjekt, na taj način postaje ishodištem, ali i ciljem čitave njegove filozofije. Tu antropološku predispoziciju svoje filozofije Kant izražava kroz pitanje »Što je to čovjek?«. Čovjek je po Kantu i teorijsko i praktično biće, te se u svom djelovanju vodi i subjektivnim načelima ili maksimama, koje su obvezujuće samo za njegovu volju, ali i objektivnim moralnim zakonom, koji je imperativan za sva umna bića. Taj objektivni moralni zakon – koji je apriornog, formalnog i inteligibilnog karaktera – Kant naziva kategorički imperativ. Jedna od definicija kategoričkog imperativa glasi:

»Djeluj tako da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može važiti kao princip općega zakonodavstva.«<sup>6</sup>

Kategorički imperativ, zato što izvor ima u umu, daje čovjeku status individue. Zahvaljujući tom kategoričkom imperativu i umu, čovjek ima mogućnost biti slobodno i odgovorno biće.

## Sloboda

U političkoj terminologiji, sloboda se označava kao odsutnost vanjske prisile i mogućnosti samoodređenja subjekta oslobođenog vanjskog određenja.<sup>7</sup> Liberalizam se, kako navodi Cipek, zbog svog zagovaranja i naglašavanja slobode naziva ideologijom slobode. Od samih svojih početaka, ta je politička teorija naglašavala slobodu kao temeljno ljudsko pravo koje pripada svakom pojedincu. Ova teorija i danas kao svoj temeljni cilj postavlja oslobođenje pojedinca, tako da ostvarivanje njihovih sposobnosti može biti zakon njihova života.<sup>8</sup> Osnovne liberalne slobode jesu pravo govora, mišljenja, savjesti, izražavanja, kretanja, udruživanja i načina života.

»Predlažem da se osnovne slobode smatraju okvirom nužnih uvjeta autonomnog djelovanja. Slobodan je čovjek onaj koji ima prava i privilegije potrebne da bi autonomno mislio i djelovao – da bi upravljao sobom, a ne da njime vladaju drugi.«<sup>9</sup>

Sloboda je, po Kantu, antinomija čistog uma, dakle nešto što mi ne možemo spoznati teorijskim (spekulativnim) umom, već samo pretpostaviti da postoji.

»Sloboda je jedina ideja spekulativnog uma za čiju mogućnost mi a priori znamo, a da je ipak ne uvidamo, jer ona je uvjet moralnog zakona koji mi znamo.«<sup>10</sup>

U etici, koja je temelj čitave njegove pravne i političke teorije, Kant također radi preokret. Volju proglašava autonomnom jer sama sebi, na temelju uma, propisuje zakone. Autonomna je volja jedina stvar koja je sama po sebi dobra, i to bezuvjetno dobra.<sup>11</sup> Kao takva, ona pripada noumenalnom svijetu i nije determinirana ni kategorijama, ni vremenom, ni prostorom, dakle, ona je slobodna. Slobodna je volja, u Kantovoj filozofiji, shvaćena kao postulat moralne svijesti i izvor moralnog zakona u nama. Kao umno biće, čovjek je vezan uz moralni zakon i tek kada djeluje u skladu s moralnim zakonom on, po Kantu, ostvaruje svoju slobodu.

Proturječje između slobode i prirodne nužnosti Kant dokida idejom da je prirodni svijet (u kojem vladaju prirodni zakoni) samo pojava (fenomen), a

2  
Više o tome: John Dewey, *Liberalizam i društvena akcija*, KruZak, Zagreb 2004.

3  
J. Dewey, *Liberalizam i društvena akcija*.

4  
Više o tome: Tihomir Cipek, »Liberalizam – ideologija slobode«, u: Tihomir Cipek – Josip Vrandečić (ur.), *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj*, Disput, Zagreb 2004.

5  
Više o tome: J. Dewey, *Liberalizam i društvena akcija*.

6  
Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 64.

7  
Više o tome: Ivan Prpić – Žarko Puhovski – Maja Uzelac (ur.), *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb 1990.

8  
Više o tome: J. Dewey, *Liberalizam i društvena akcija*.

9  
J. Gray, *Liberalizam*, str. 76–77.

10  
I. Kant, *Kritika praktičkog uma*, str. 32.

11  
Više o tome: <http://www.iep.utm.edu/k/kantmeta.htm>, Kant's Ethics.

čovjek kao umno biće pripada i noumenalnom svijetu (koji je izvan vladavine prirodnih zakona). Sloboda se, dakle, ne može spoznati osjetilnim putem u prirodnom svijetu, ali se može pojmiti praktičnim umom u noumenalnom svijetu.<sup>12</sup> Kant svojom filozofijom naglašava da se čovjek, upravo zato jer posjeduje um i slobodu, nikada ne može shvaćati kao sredstvo za ostvarivanje bilo kakvih ciljeva.

»U cijelom se svijetu sve što čovjek hoće i nad čime ima vlast može upotrijebiti također naprosto kao sredstvo; samo je čovjek, a s njime i svako umno biće svrha sam po sebi.«<sup>13</sup>

Sličan stav ima i J. Rawls u svojoj teoriji »pravednosti kao pravičnosti«. On navodi da iz razloga što je svaki čovjek odjelita osoba, on se ne može koristiti kao sredstvo za ostvarivanje ciljeva cijelog društva. R. Nozick, kao predstavnik radikalno liberalne teorije,<sup>14</sup> naglašava da osoba koja je sposobna oblikovati svoj život, dati smisao svom životu – da takva osoba nikada ne može biti sredstvo. Kantova ideja, da je čovjek uvijek svrha sam po sebi, a nikada sredstvo, postaje podloga za razvoj ideje o ljudskim pravima, za ideju da sva ljudska bića imaju pravo na slobodu i pravdu.<sup>15</sup>

### Ideja ljudskih prava

Pojedinac je, sa svojim izvornim prirodnim pravima, središnja figura liberalnog svjetonazora.<sup>16</sup> J. Dewey, u svom analiziranju liberalizma, naglašava tezu J. Lockeja po kojoj se vlada ustanovljuje da bi zaštitila prava koja je pojedinac posjedovao i prije političkog organiziranja društva. Ta su prirodna prava: pravo na život, slobodu, težnju za srećom, pravo na posjed i, kao vrhunac liberalne misli, pravo na revoluciju. R. Nozick se poziva na tu klasičnu doktrinu prirodnih prava i naglašava da ljudska bića po svojoj prirodi imaju moralna prava, imaju mogućnost postavljanja zahtjeva pred drugima, društvom i državom. Po njemu su ta prava predonvencionalna i pripadaju svakom pojedincu i prije uspostavljanja političke zajednice. Svoj izvor imaju u univerzalnom moralu koji afirmira moralno jedinstvo ljudskog roda. Moralna snaga teorije prirodnog prava u 17. stoljeću suprotstavljala se doktrinama monarhijskog apsolutizma i patrijarhalne vladavine, a danas se bori s moralnim relativizmom i utilitarizmom.<sup>17</sup> Kategoričkim imperativom, koji izvor ima u ljudskom umu, Kant izražava svoje shvaćanje univerzalnog morala. Povezivanjem slobode i morala, on neupitno pridružuje slobodu svakom pojedincu.

»Ako po općem zakonu može supostojati sa slobodom svih drugih, sloboda (neovisnost o nečijem prisiljavajućem htijenju), jest to jedino izvorno pravo koje svakom čovjeku pripada na temelju njegove ljudskosti.«<sup>18</sup>

U svojoj raspravi »O općoj izreci: To bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi za praksu«<sup>19</sup> navodi da pravo slobode pripada svakom članu zajednice kao čovjeku, ukoliko je on, kao biće, sposoban za pravo. Osim prirodne slobode, Kant još navodi i prirodenu jednakost i samostalnost po kojoj je svaki član političke zajednice su-zakonodavac.<sup>20</sup> Sva ta prirodna prava, po Kantu, pripadaju a priori svakom pojedincu. Ona, dakle, svoj temelj imaju u ljudskoj biti i pripadaju svakom pojedincu i prije uspostavljanja političke zajednice.

U razvoju liberalne misli postavljala su se pitanja i nudila rješenja kako zaštititi prirodna prava pojedinca. Od J. Lockeja, J. J. Rousseaua pa do J. Rawlsa, nametnula se ideja društvenog ugovora i opće, zakonodavne volje kao paradigme koja ima zadatak očuvati i zaštititi prirodna prava.

»Mi ne možemo ostati apsolutno slobodni i moramo odustati od jednog dijela naše slobode da bismo očuvali ostatak.«<sup>21</sup>

U političkoj su teoriji liberalizma postojale i postoje struje koje se razlikuju u pogledu shvaćanja koliki sadržaj slobode ipak, i u političkoj zajednici, treba ostati pojedincu. Locke, Smith i Mill zagovarali su veće područje slobode. Hobbes i ostali, posebice konzervativni mislioci, tražili su veću kontrolu i ograničenje ljudske slobode. Ali obje su se struje slagale u tome da jedan dio ljudske egzistencije ipak treba ostati nezavisan od sfere državne vlasti, barem dio koji se odnosi na slobodu mišljenja, slobodu vjere i izražavanja.<sup>22</sup> U liberalnoj tradiciji (npr. kod Hobbesa) ljudi iz straha za vlastiti život prihvaćaju društveni ugovor i opću volju, pa dio svojih prirodnih prava prenose na zakonodavca, u nadi da će ih on pravnim putem zaštititi. Kod Kanta je društveni ugovor ideja uma kojoj svi ljudi trebaju težiti, jer bez njega ne bi bilo moguće utemeljiti zajedničke odnose. U *Metafizici čudoređa*, iako naglašava da je prirodno stanje bilo stanje bespravlja, ali da nije nužno bilo stanje nepravde, i on zahtijeva formiranje građanskog stanja da bi pojedinci, kao građani, mogli ostvarivati svoja prava. Po liberalnoj je doktrini čovjek, u građanskom stanju, odgovoran isključivo zakonu.

»Ljudi ne poštuju zakone, jer misle da su ti zakoni u skladu sa shemom prirodnih prava. Oni poštuju zakone jer vjeruju, ispravno ili ne, da su posljedice poštivanja, sve u svemu, bolje nego posljedice nepoštivanja.«<sup>23</sup>

Analizirajući važnost zakona u liberalnom poretku, Dewey naglašava utjecaj utilitarizma i Bentham na liberalnu doktrinu. Čovjek je, u Kantovoj filozofiji, prvo odgovoran svome umu, a tek onda zakonu. Iako je i kod prava i kod morala na djelu čisti apriorni zakonodavni um, razlika je u tome što je kod morala glavno pokretalo dužnost, a kod prava prisila. Ipak, ta prisila ne ugrožava slobodu pojedinca upravo iz razloga što joj je izvor u čistom umu, a pravni se principi, ako žele biti trajni i valjani, moraju podređivati moralnom zakonu.

»Puko slaganje ili neslaganje nekog djelovanja sa zakonom, bez obzira na njegovu pobudu zove se legalnost (zakonitost); a kada je ideja dužnosti koja proizlazi iz zakona ujedno pobuda tog djelovanja, to se zove moralnost (čudorednost).«<sup>24</sup>

Čovjek svoju bit, u punom smislu riječi, po Kantu, ostvaruje tek kada djeluje iz dužnosti, odnosno kada djeluje u skladu sa svojom voljom. Svojim nagla-

12

Više o tome: Pavo Barišić, »Sloboda u svjetlu uma«, *Filozofska istraživanja*, 67 (4/1997).

13

I. Kant, *Kritika praktičkog uma*, str. 129–130.

14

Više o tome: Mojmir Križan, *Pravednost u kulturno pluralnim društvima*, PanLiber, Osijek-Zagreb-Split 2001.

15

Više o tome: J. Gray, *Liberalizam*.

16

Više o tome: Tihomir Cipek, »Liberalizam – ideologija slobode«.

17

Više o tome: J. Gray, *Liberalizam*.

18

Immanuel Kant, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 33.

19

Više o tome: Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.

20

Više o tome: Ante Pažanin, »Moral, pravo i politika u praktičnoj filozofiji kasnog Kanta«, *Politička misao* (4/1996).

21

Isaiah Berlin, *Četiri eseja o slobodi*, Feral Tribune, Split 2000., str. 229.

22

I. Berlin, *Četiri eseja o slobodi*.

23

J. Dewey, *Liberalizam i društvena akcija*, str. 23.

24

I. Kant, *Metafizika čudoređa*, str. 17.

šavanjem djelovanja iz dužnosti Kant, čak i više od liberalne tradicije, štiti prirodna prava, jer ih na određen način smješta iznad zakona. Analizirajući ljudska prava kod Kanta, potrebno je stalno imati na umu tu njegovu distinkciju fenomenalne i noumenalne sfere. Tako kod shvaćanja slobode Kant razlikuje unutarnju i vanjsku slobodu. Unutarnja se sloboda (dužnost prema sebi) ostvaruje kada čovjek djeluje prema maksimama svoje volje. Vanjska ili pravna sloboda (dužnost prema drugima) određena je objektivnim zakonima, koji su prisilnim putem obvezujući za sve i ta se sloboda ostvaruje samo u političkoj zajednici. Te se slobode ne suprotstavljaju, jer im je izvor, dakle kategorički imperativ, zajednički. Kant na taj način ostavlja prostor pojedincu da odluči hoće li biti zbiljski slobodan ili pravno slobodan ili oboje. U političkoj se teoriji razlikuje pozitivna i negativna sloboda,<sup>25</sup> a obje se ostvaruju samo u zakonskoj ovisnosti. Iako je tradicija liberalne misli zagovarala veća ili manja ograničavanja ljudske slobode, ipak se u cjelini zalagala za to da jedan minimum ljudske slobode ipak treba ostati izvan dometa državne vlasti. Taj je minimum zapravo onaj dio od kojeg čovjek ne može odustati bez da povrijedi bit svoje ljudske prirode.<sup>26</sup> U liberalnoj teoriji, taj se minimum shvaća kao negativna sloboda, ili sloboda *od*, te se uzima kao najvažniji dio ljudske slobode. Negativna se sloboda, kako navodi Gray, shvaća kao neovisnost pojedinca. Po toj slobodi pojedinac ima pravo djelovati po vlastitoj volji, a osim zakona ne postoji vanjska prepreka koja ograničava njegovo djelovanje. Negativna se sloboda ostvaruje kada pojedinac djeluje neovisno o državi ili kolektivnim ciljevima. Ideal negativne slobode u Kantovoj se filozofiji, kako Rawls navodi, krije u mogućnosti volje da djeluje nezavisno od vanjskih utjecaja, tj. neovisno o prirodnoj nužnosti. Ta je sloboda, koja se na taj način ostvaruje, zapravo zbiljska, unutarnja sloboda, jer se ostvaruje samo u skladu s moralnim zakonom. Kantova je ideja autonomnog pojedinca, navodi Gray, usko povezana sa shvaćanjem pozitivne slobode u liberalnoj teoriji. Pozitivna se sloboda, u liberalnoj teoriji, shvaća kao neograničenost opcija i povezana je s idejom o autonomiji pojedinca. Takav je pojedinac onaj kojim ne upravljaju drugi, već on sam upravlja svojim životom. Ideja autonomnog pojedinca ili prava na individualno samoodređenje ima središnje mjesto u Kantovoj filozofiji i smatra se jednom od ključnih ideja liberalne tradicije.<sup>27</sup> Pojedinac je, po liberalnom svjetonazoru, u svom djelovanju određen pozitivnim zakonima, ali ne i mišljenjem svoga susjeda.<sup>28</sup> Kant ideal slobode ipak diže iznad pozitivnih zakona. Svojim naglašavanjem unutarnje slobode on zapravo pokušava zaštititi taj ideal tako da ga nijedan politički poredak ne može dovesti u pitanje.

Svaki pojedinac po liberalnom shvaćanju ima jednak moralni status, pa ga vlast iz tog razloga treba tretirati kao jednakog, s jednakim uvažavanjem i poštivanjem.<sup>29</sup> Svojim velom neznanja i izvornog položaja Rawls naglašava da su ljudi međusobno jednaki, jer posjeduju dvije moralne moći: sposobnost za osjećaj pravednosti i sposobnost za neku koncepciju dobra. Prema teoriji političkog liberalizma, navodi on, potrebno je pojedincima osigurati jednake startne pozicije. Za liberale je – kako se navodi u *Leksikonu temeljnih pojmova politike* – najprihvatljiviji ideal jednakosti »jednakost u slobodi«. Taj je ideal objašnjen na način da svatko može uživati onoliko slobode koliko je kompatibilno sa slobodom drugih. Iz takvog shvaćanja jednakosti, navodi Bobbio, proizlaze dva temeljna načela: jednakost pred zakonom i jednaka osnovna prava (čime se dokidaju svi oblici diskriminacije na temelju spola, klase, vjere i sl.).

Kant u svojoj filozofiji navodi dvije vrste jednakosti: prirodenu i građansku jednakost. Svojim zalaganjem za prirodenu jednakost, dakle onu koja pri-



pada svakom pojedincu samim rođenjem, on zagovara liberalno shvaćanje jednakosti u pogledu jednakih startnih pozicija za svakog pojedinca. Po tome svaki pojedinac ima pravo dospjeti do svakog stupnja staleža na temelju svojih sposobnosti, znanja ili sreće. Iz takvog shvaćanja jednakosti, nijedan član zajednice, po Kantu, ne može imati nasljedne ili prirodene privilegije. Druga jednakost, o kojoj govori u *Metafizici čudoređa*, jest građanska jednakost. Tu on razlikuje aktivnog i pasivnog građanina. Pasivni je građanin onaj koji nema pravo na političku participaciju iz razloga što, po Kantovu shvaćanju, ne posjeduje građansku samostalnost. Aktivni građanin, s druge strane, pod uvjetom da nije žena ili dijete, ima pravo glasa, jer je sam sebi gospodar i jer posjeduje neko vlasništvo (zanat, vještina ili znanost) putem kojeg se uzdržava, a da pritom nikome ne služi.<sup>30</sup> Kao takav, on posjeduje samostalnost i kao suzakonodavac, putem opće volje, sudjeluje u formiranju javnog zakonodavstva. Pozitivni zakoni koji proizlaze iz te opće volje ne smiju biti suprotstavljeni prirodnim pravima pojedinca. Takvim svojim stavom Kant još jednom naglašava da prirodna ljudska prava pripadaju svakom pojedincu i da ih nijedan zakon ne smije dovesti u pitanje.

Analogno liberalnom shvaćanju, da društvo jednakosti nije društvo jedno-obraznosti,<sup>31</sup> potrebno je istaknuti Kantovu ideju o »pohvali različitosti«. Zbog razlika među ljudima, u društvu vlada natjecateljski duh i antagonizam što ga Kant vrednuje pozitivno. Bobbio smatra da je Kant uspoređujući antagonistično i harmonično društvo, sa stanovišta ne samo ekonomskog nego i moralnog značaja, formulirao stav koji se s pravom može smatrati bitnom jezgrom liberalnog mišljenja.

»Neka je, dakle, hvala prirodi za netrpeljivost, za surevnjivu natjecateljsku sujetu, za nezajaljivu žudnju za posjedom, pa i za gospodarenjem! Bez njih bi sve vrsne prirodne obdarenosti u čovječanstvu vječno ostale nerazvijene i uspavane.«<sup>32</sup>

Kant smatra da je antagonistično društvo nužno da bi se omogućio razvoj svih sposobnosti koje se potencijalno nalaze u čovjeku. Rawls također kaže da su ljudi slobodne i jednake moralne osobe, ali da tu, zbog društvene organizacije i ekonomske raspodjele, nije riječ o apsolutnoj jednakosti. Ta nejednakost koja postoji u društvu treba biti u skladu s osnovnim slobodama i pravima što ih pojedinac posjeduje. Ostvarenje pravednosti, u kulturno pluralnim društvima, bitna je ideja liberalne doktrine.<sup>33</sup> Kymlicka navodi da je liberalizam, bez obzira što je individualistički nastrojen, uvijek zahtijevao međusobno poštivanje i uvažavanje među pojedincima. Taj je zahtjev sadržan u ideji univerzalnog morala i ljudskih prava za koju se liberalizam zalaže. Kroz svoju teoriju pravednosti kao pravičnosti, Rawls pokušava ponuditi odgovor na pitanje kako je moguće pravedno i stabilno društvo unatoč razlici glede svjetonazora (vjer-

25

Više o tome u: *Leksikon temeljnih pojmova politike*.

26

Više o tome: I. Berlin, *Četiri eseja o slobodi*.

27

Više o tome: J. Gray, *Liberalizam*.

28

Ibid.

29

Više o tome: Will Kymlicka, *Liberalizam, zajednica i kultura*, Deltakont, Zagreb 2004.

30

Više o tome kod I. Kanta, *Pravno-politički spisi*.

31

Norberto Bobbio, *Liberalizam i demokracija*, Novi liber, Zagreb 1992.

32

I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 23.

33

Više o tome: M. Križan, *Pravednost u kulturno-pluralnim društvima*.

skih, moralnih i filozofskih). On kaže da politička pravednost (koja u sebi sadrži ideale slobode i jednakosti) ima temelj u preklapajućem konsenzusu.

»Dva načela pravednosti: svaka osoba ima jednaka prava na najširu moguću skupinu jednakih osnovnih sloboda ukoliko su te slobode u suglasju sa sličnom skupinom sloboda koje vrijede za sve (tu se podrazumijevaju društvena dobra kao što su prava, slobode, životne mogućnosti, prihodi bogatstva i društvena osnova samopoštovanja); društvene i ekonomske nejednakosti trebaju se zasnivati na dva uvjeta: biti na najveću moguću dobrobit za one koji su u tom društvu u najgorem položaju i one se mogu odnositi samo na one službe i položaje koje su svima dostupne pod pravičnim uvjetima koji svima daju jednake mogućnosti.«<sup>34</sup>

Za pravednost Kant navodi da je to istinsko pravo ili pravo bez prisile. Ljudi su u stanju ostvarivati pravednost, navodi on, jer posjeduju moralne moći razložne i racionalne autonomije. Razložna se autonomija oslanja na hipotetički, a racionalna na kategorički imperativ.<sup>35</sup> Na taj način Kant još jednom ukazuje na odnos noumenalne i fenomenalne sfere. On razlikuje građansku (političku) pravednost, koja se ostvaruje kada pojedinac djeluje u skladu s razložnom autonomijom, tj. kada djeluje u skladu s pozitivnim zakonom. S druge se strane čudoredna pravednost ostvaruje kada pojedinac djeluje u skladu s moralnim zakonom, koji izvor ima u umu. Upravo je čudoredna pravednost, po Kantu, zbiljska pravednost kojoj svaki pojedinac treba težiti. Rawls navodi da se temelj pravednog društva sastoji u odgovornosti pojedinca kako prema sebi tako i prema drugima, a ta je ideja odgovornosti sadržana u kategoričkom imperativu kod Kanta. Preklapajući je konsenzus, kojim se potvrđuju oprečna vjerska, moralna i filozofska učenja, usko povezan s idejom tolerancije za koju se liberalna teorija zalaže.<sup>36</sup> Kant također zagovara ideju tolerancije, posebice glede religijskih pitanja, jer religiju doživljava kao civiliziranje ljudi putem stege. Osim u području religije, Kant se zalaže i za slobodnu upotrebu uma u svakom drugom području. Definiranjem ideje prosvjetiteljstva Kant kaže:

»Obrazuj svoj um! Imaj hrabrost koristiti se vlastitim umom. Prosvjetiteljstvo je izlazak čovjeka iz samoskrivljene nepunoljetnosti. Nepunoljetnost je nemoć da se vlastiti um upotrebljava bez vodstva drugoga.«<sup>37</sup>

Svakom pojedincu, naglašava Kant, treba omogućiti vlastito i slobodno mišljenje. Tu se on posebno obraća intelektualcima, zagovarajući autonomiju intelektualne zajednice, u smislu da svakom znanstveniku treba biti dopušteno iznositi i argumentirano braniti vlastita stajališta. U ideji javne upotrebe uma, um se shvaća kao aktivno-spontan i samostalan izvor mišljenja koji se ne da zarobiti predrasudama i izvanjskim određenjima.<sup>38</sup> Rawls u svojoj teoriji kaže da granice javnog uma nisu granice prava ili zakona, nego granice koje poštujemo kada poštujemo ideal javnih vrijednosti za koje vjerujemo da će ih prihvatiti i drugi. Ideal koji traži Kant, u analiziranju javne upotrebe uma, upravo je ideal slobode u smislu da javna upotreba uma uvijek mora biti slobodna.

## Država i ljudsko pravo

Liberalna država nastaje kao rezultat stalnog smanjivanja apsolutističke vlasti i revolucija koje su se zbivale u 18. stoljeću.<sup>39</sup> Društveni ugovor (kako su ga shvaćali još Hobbes, Locke ili Rousseau), navodi Cipek, dovodi do formiranja legitimne vlasti, i to na način da pojedinci jedan dio svojih prirodnih prava prenose na instituciju vlasti. Bobbio navodi da se društvo, prije teorije društvenog ugovora, smatralo prirodnom činjenicom koja postoji neovisno o volji pojedinca. Po teoriji društvenog ugovora, društvo se shvaća kao rezultat međusobnog dogovora među pojedincima, koji se na taj način udružuju da



bi zaštitili svoja prirodna prava. Tek su se po toj teoriji, koja shvaća društvo kao umjetnu tvorevinu, nastavlja Bobbio, stvorili uvjeti za formiranje liberalne države. Liberalna se država na taj način definira kao rezultat racionalnog dogovora među pojedincima, koji su slobodni i koji osjećaju povezanost radi vlastite sigurnosti. U liberalnoj se doktrini država shvaća kao pravna i kao minimalna.<sup>40</sup>

Gray navodi da je liberalna država u svim varijantama država u kojoj postoji ustavna vlast. Tu su državna moć i vlast ograničene sustavom ustavnih pravila i institucija u kojima se poštuju individualna sloboda i jednakost osoba uz vladavinu zakona. Kod liberala se legitimitet države izvodi iz volje njezinih građana, a njihovi su interesi zastupljeni putem predstavnika u parlamentu. Na taj način liberali naglašavaju da pravna država treba biti parlamentarna republika u kojoj postoji trodioba vlasti.<sup>41</sup> Kant, u *Metafizici čudoređa*, navodi kako je pravna država ideja uma i kao takva može se zasnovati samo na načelima uma apriori, a to su sloboda, jednakost i samostalnost.

»Država (civitas) je savez mnoštva ljudi koji je podvrgnut pravnim zakonima.«<sup>42</sup>

Jedinstvenu ili opću volju, u političkoj zajednici, predstavlja zakonodavac ili suveren, koji donosi javne zakone što u punom smislu izražavaju ideal zajedničke volje.<sup>43</sup> Pozitivni zakoni koji pritom nastaju, navodi Kant, ne smiju biti suprotstavljeni prirodnim pravima, jer nitko ne može, po zakonu, učiniti da netko nema nikakva prava nego samo dužnosti. Kant naglašava da pasivnim građanima, bez obzira što nemaju pravo glasa, ipak pripada ideal prirodene slobode i jednakosti samim time što su ljudi. Minimalna je država, navodi Bobbio, vezana uz odnos slobode i moći (što više jača moć jedne osobe to se više ograničava sloboda druge), a cilj je ustavnih mehanizama zaštita pojedinca od zloupotrebe moći. Upravo je ta kontrola moći usko vezana uz teoriju ograničavajuće uloge države, jer je minimalnu državu lakše kontrolirati od maksimalne. I. Berlin navodi da se u razvoju liberalne misli odnos države i pojedinca shvaćao na različite načine. Država je bila shvaćena kao nužno zlo koje se treba što manje upletati u područje djelovanja pojedinca. Takva, tzv. »libertarijanska stajališta«, koja traže i ultraminimalnu državu, zagovara i R. Nozick. On ipak navodi da iz moralnih razloga ta ultraminimalna država prelazi u minimalnu državu.

»Minimalna se država prema nama odnosi kao prema nepovredivim pojedincima koje drugi ne smiju izrabljivati na određene načine kao sredstva, oruđe, instrumente ili resurse: ona se odnosi prema nama kao prema osobama koje imaju prava, i to s dostojanstvom koje se na njima temelji.«<sup>44</sup>

34  
John Rawls, *O liberalizmu i pravednosti*, Hrvatski kulturni dom, Rijeka 1993., str. 14.

35  
I. Kant, *Pravno-politički spisi*.

36  
Više o tome: John Rawls, *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb 2000.

37  
I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 35.

38  
Ibid.

39  
Više o tome: N. Bobbio, *Liberalizam i demokracija*.

40  
Ibid.

41  
Više o tome: Tihomir Cipek, »Liberalizam – ideologija slobode«.

42  
I. Kant, *Metafizika čudoređa*, str. 105.

43  
Ibid.

44  
Robert Nozick, *Anarhija, država i utopija*, Jesenski i Turk, Zagreb 2003., str. 430.

Prema takvom je stavu minimalna država ograničena na usku funkciju zaštite od nasilja, prevare i sl., a zabranjene su joj sve šire ovlasti upletanja u privatni život pojedinca. Gray navodi kako je ograničena vlast zapravo vlast definirana putem ustava, odnosno zakonima i trodiobom vlasti.

»U Kantovom djelu nalazimo iznimno čisto očitovanje liberalnog ideala ograničene vlasti uz vladavinu zakona – ideal individualne slobode u strogo zakonski uređenom ustavnom poretku.«<sup>45</sup>

Ideja minimalne države zagovara »slobodu od države« s posebnim naglaskom na ekonomsku i religijsku sferu. Tako se shvaćena država suprotstavlja različitim oblicima paternalizma, koji u ime viših ciljeva nastoje dominirati javnom i privatnom sferom.<sup>46</sup>

»Paternalizam je despotski ne stoga što mnogo više ugnjetava od gole, brutalne neprosvijetlene tiranije, ili tek zato što zanemaruje transcendentni razum utjelovljen u meni, nego stoga što on predstavlja uvredu koncepciji koju posjedujem o sebi kao o ljudskom biću čije se određenje sastoji u tome da svoj život uskladim sa svojim vlastitim (ne nužno racionalnim ili dobrohotnim) ciljevima, te koje nadasve ima pravo da ga ostali priznaju kao takvo.«<sup>47</sup>

Kod Kanta cilj pravno uređene zajednice nije sreća, blagostanje ili blaženstvo građanina, nego za cilj ima ostvarivanje sklada između svog uređenja i pravnih principa. Na taj način on zagovara oštru kritiku paternalizma.

»Vlast koja bi bila izgrađena na načelu dobrohotnosti prema narodu, kao što je očeva prema djeci, tj. očinska vlast (*imperium paternale*), u kojoj su podanici prisiljeni ponašati se samo pasivno, kao nedorasla djeca koja ne mogu razlikovati što im je istinski korisno ili štetno, nego moraju čekati, kako na sud poglavara države o tome na koji način oni treba da budu sretni, tako i na poglavarevu dobrobit da on hoće njihovu sreću: takva vlast je najveći despotizam koji se može zamisliti (uređenje koje ukida svaku slobodu podanika koji onda uopće nemaju nikakva prava).«<sup>48</sup>

Naglašavanjem da je vlada, koja je ujedno i zakonodavna, zapravo despotska vlada, Kant zagovara trodiobu vlasti u državi. Takva bi despotska vlast bila u opreci prema patriotskoj ili domovinskoj vlasti. Pod idejom patriotske vlasti, Kant podrazumijeva vlast koja svakog građanina smatra slobodnim, ako je kao biće uopće sposoban za pravo. Po toj ideji, država prema svojim članovima postupa kao prema članovima obitelji, ali ujedno i kao s građanima koji posjeduju slobodu, jednakost i samostalnost. Kant odbija paternalizam kao najgori oblik despotske vlasti, jer po njegovoj filozofiji prava svaki građanin posjeduje samog sebe i ne ovisi o apsolutnoj volji nekoga drugoga koji mu je gospodar ili nadređen. Građanin se po Kantu treba pokoravati zakonima koji proizlaze iz opće volje, a čovjek, kao pojedinac, svome umu. U liberalnom je svjetonazoru, navodi Gray, privatno vlasništvo temeljno sredstvo za decentralizirano odlučivanje. Privatno vlasništvo omogućuje ostvarenje individualne slobode u njezinu iskonskom obliku, a tržišne su slobode nedjeljivi sastavni dijelovi osnovnih osobnih sloboda. Vlasništvo nad samim sobom označava da netko raspolaže svojom osobom, svojim talentom, sposobnostima i radom. To je najosnovnije vlasničko pravo i temelj za sve ostale liberalne slobode (ugovornu slobodu, slobodu zanimanja, udruživanja, kretanja).<sup>49</sup> U liberalnom svjetonazoru privatno vlasništvo osigurava samostalnost pojedinca, jer on može koristiti svoju imovinu u bilo koju svrhu, a podložan je samo zakonu. Pojedinac u Kantovoj filozofiji ima građansku samostalnost kada glede svoje egzistencije ne ovisi o nikome.<sup>50</sup> Tu je po Kantu sadržana ideja decentraliziranog odlučivanja.

Ideje države, društvenog ugovora i opće volje, u Kantovoj su filozofiji prava ideje uma i to je glavni razlog zašto se on suprotstavlja revoluciji. Kant se

zalaže za postupne promjene državnog uređenja putem reformi usmjerenih isključivo na izvršnu vlast. Dopušta samo negativan otpor koji se ostvaruje putem predstavnika naroda u parlamentu. Negativan se otpor postiže onda kada se odbijaju zahtjevi što ih vlada postavlja kao nužne za upravljanje državom.<sup>51</sup> Po Kantu, revolucija ili ustanak protiv zakonodavnog poglavara smatra se veleizdajom i zaslužuje smrtnu kaznu, iz razloga što se svaki takav čin smatra protuzakonitim, jer poništava cjelokupno zakonsko uređenje. Postupne su reforme, za koje se Kant zalaže, mnogo bliže liberalnom svjetonazoru nego revolucija, jer liberalna teorija zagovara parlamentarnu republiku kao najprimjereniji oblik vladavine.

Analizirajući ideju ljudskih prava u filozofiji I. Kanta, moglo se uočiti njegovo naglašavanje unutarnje slobode, prirodne jednakosti, ćudoredne pravednosti. Sve te ideje svoj temelj imaju u ljudskom umu i ljudskoj moralnosti. Kod društvenog ugovora, naglašava Kant, pojedinac se ne odriče svoje slobode nego svoje izvanjske slobode,<sup>52</sup> dok unutarnja sloboda pojedinca ostaje netaknuta. Liberalna teorija, s druge strane, kroz ideju društvenog ugovora, moralnost zamjenjuje zakonom kao osiguranjem da će se ta prava zaštititi. Tu je čak i onaj minimum slobode, kojeg se čovjek ne može odreći a da ne bi izgubio svoju ljudskost, definiran zakonom iako je neovisan o državnom upletanju. Kant u svojoj pravnoj teoriji, kod formiranja građanskog poretka i uspostavljanja građanskih sloboda, ipak traži zakonsko reguliranje ljudskih prava. Tu on naglasak stavlja na pravno uređenje i zakone, jer ljudi nisu samo umna nego i osjetilna bića, pa su sklona zloupotrebjavati svoja prirodna prava. Vjera u pojedinca ipak i dalje postoji, jer se pravni principi – koji se kroz opću zakonodavnu volju donose za sve pojedince, ako žele biti trajni i valjani – moraju podređivati univerzalnom moralnom zakonu kojeg kao temelj prihvaćaju i liberali i Kant.

### Ideja vječnog mira

J. Dewey, u svom djelu *Liberalizam i društvena akcija*, navodi kako je liberalna doktrina smatrala da će režim ekonomske slobode dovesti do međuovisnosti nacija i, posljedično, do mira. Danas, u globalnom svijetu, svi smo mi svjedoci da ekonomske slobode dovode do sve veće nejednakosti i do sukoba. Iako se globalizacija prvenstveno razumijeva kroz ekonomske odnose, tehnologiju i sredstva za komuniciranje, Giddens ipak navodi da je ona skup procesa kojeg potiče mješavina političkog, ekonomskog i kulturnog utjecaja. Za globalizirano se društvo, kako navodi Beck, kaže da je društvo rizika u kojem postoji organizirana neodgovornost. Politički odgovor na globalizaciju jest kozmopolitska država koja označava istodobno priznavati oboje – jednakost i različitost – i osjećati obvezu prema svijetu u cjelini.<sup>53</sup>

45  
J. Gray, *Liberalizam*, str. 49.

46  
Više o tome: N. Bobbio, *Liberalizam i demokracija*.

47  
I. Berlin, *Četiri eseja o slobodi*, str. 268.

48  
I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 75.

49  
Više o tome: J. Gray, *Liberalizam*.

50  
Više o tome: I. Kant, *Pravno-politički spisi*.

51  
Više o tome: I. Kant, *Metafizika ćudoreda*.

52  
Ibid.

53  
Više o tome: Ulrich Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb 2004.

»Mir u 21. stoljeću ovisi o nastanku takve kozmopolitske samorazumljivosti ljudi, a ne o gospodarstvu, državama ili supradržavnim političkim organizacijama.«<sup>54</sup>

Mir je, u filozofiji Immanuela Kanta, najveće političko dobro kojem se treba težiti, regulativna ideja uma, dužnost svakog pojedinca, te se po njoj pojedinac razlikuje od životinjskog svijeta. Mir se može ostvariti samo na temelju ljudskih prava, koja se trebaju poštivati, kako unutar pojedine države tako i u odnosima među državama.

»Moralno-praktični um u nama izriče svoje neodoljivo veto: neka ne bude rata; niti između mene i tebe u prirodnom stanju niti između nas kao država koje su, premda iznutra u zakonitom stanju, izvana (u međusobnom odnosu) ipak u bezakonju; jer to ni za koga nije način na koji treba tražiti svoje pravo.« »Moralno-praktični um u nama izriče svoje neodoljivo veto: neka ne bude rata; niti između mene i tebe u prirodnom stanju niti između nas kao država koje su, premda iznutra u zakonitom stanju, izvana (u međusobnom odnosu) ipak u bezakonju; jer to ni za koga nije način na koji treba tražiti svoje pravo.«<sup>55</sup>

Čitava Kantova pravna teorija ima za cilj dokinuti stanje rata. Prvo između pojedinaca prelaskom iz prirodnog u građansko stanje, a zatim i među državama formiranjem federacije slobodnih država. Po Kantu je federacija među državama moguća samo ako se države međusobno odreknu divlje, nezakonске slobode.

»Kad je riječ o međusobnom odnosu država, um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata: da se države, jednako kao i pojedinci, odreknu divlje (bezakonske) slobode, da se prilagode javnim prinudnim zakonima, te da tako stvore državu naroda (civitas gentium) koja će se, naravno, sve više širiti dok naposljetku ne obuhvati sve narode na zemlji.«<sup>56</sup>

Kant naglašava da se federalizam može ostvariti samo kao slobodna asocijacija na principima uma, a ne putem prisilnih zakona. U takvom federalizmu države bi bile slobodne, po formi vladavine republike i posjedovale bi svoj vlastiti ustav. Tu je riječ o proizvoljnom savezu koji se naziva stalni državni kongres, te koji se u svakom trenutku može raspustiti, a ne o jedinstvenoj svjetskoj državi, u kojoj bi vladao neograničen despotizam. Svaka bi država, u tom savezu, zadržala vlastitu samostalnost i vlastiti ustav, a međunarodno bi pravo uređivalo odnose među njima, ali se ne bi imalo pravo miješati u unutrašnje pravno stanje pojedine države. Kant tu još jednom daje prioritet moralu nasuprot prava. Kao što je čovjek prvo odgovoran svome umu, a tek onda zakonu, tako je i država, kao moralna osoba, prvo definirana svojim unutrašnjim poretkom, a tek onda međunarodnim pravom. Međusobni odnos građana različitih država Kant naziva pravom svjetskih građana i tu je najvažnije pravilo opće gostoljubivosti u smislu da se nijedan stranac ne smije susretati neprijateljski.

Sva ta politička načela što ih zagovara Kant, trebala bi nam omogućiti ostvarivanje općesvjetskog poretka u kojem će se razviti svi ljudski talenti. Naglašavajući važnost razvoja ljudskih sposobnosti i talenata, Kant zapravo zagovara meliorističku koncepciju liberalne teorije, koja sadrži ideju o beskonačnoj usavršivosti ljudskog roda. Obnovljeni liberalizam, za kojeg se J. Dewey zalaže, za cilj ima pokazati kako su talenti i ljudska inteligencija ona društvena imovina koja bi mogla pridonijeti ostvarenju mira u svijetu. Po Kantu je najuzvišenija ideja ljudskog samoodređenja, misliti o sebi u skladu s pravom svjetskog građanskog društva, jer će tek u takvom uređenju u punom smislu biti osigurana sva ljudska prava.

»To je ta nada, koju je izrazio Immanuel Kant, kako nas se može dovesti u situaciju da prihvatimo i osiguramo univerzalizam u partikularizmu, dakle da postupamo na temelju univerzalnih zakona iako ostajemo uklopljeni u partikularizme.«<sup>57</sup>

Svoje je shvaćanje odnosa između individualizma i univerzalizma Kant izrazio kroz kategorički imperativ »Djeluj ... maksima tvoje volje ... princip općega zakonodavstva«. Taj imperativ, jer izvor ima u ljudskom umu, čini čovjeka odgovornim, kako prema sebi tako i prema cijelom čovječanstvu. Čovjek, po Kantu, za zadatak i ima ostvarivanje čovječnosti u svojoj osobi. U globaliziranom svijetu taj odnos između individualizma i univerzalizma postaje sve važniji. Pojedinaac se u suvremenom svijetu, a u duhu liberalne doktrine, shvaća kao slobodna i samostalna individua, ali je ta individualnost sve više definirana globalnim zbivanjima. Maksima globaliziranog društva »Djeluj lokalno, misli globalno« poziva pojedinca da u svoje individualno djelovanje uključi i odgovornost za čitav svijet. U federalizmu bi, kao proizvoljnoj asocijaciji, naglašava Kant, svaka država zadržala svoju suverenost i autonomiju s time što bi njezino pravno uređenje trebalo biti u skladu s temeljnim ljudskim pravima i s međunarodnim pravom. Slično mišljenje, kroz ideju kozmopolitske države, u globaliziranom svijetu, zagovara i Beck. Kozmopolitska bi država također zadržala pravnu autonomiju, ali bi i ta njezina autonomija trebala biti u skladu s režimom ljudskih prava. Takva bi država podržavala norme, pravila i organizacije koje osiguravaju demokraciju, građanske slobode, ljudska prava i kulturnu raznolikost. Beck naglašava tu ideju zbog jačanja nacionalizma u suvremenom svijetu. Upravo je ideja kozmopolitskog nacionalizma jedini oblik nacionalnog identiteta spojiv s multikulturnim globalnim društvom.<sup>58</sup> Svojom vizijom federacije, kao *države naroda*, Kant zapravo zagovara ideju kozmopolitskog nacionalizma. On podržava nacionalni identitet svake države, ali traži da taj nacionalni identitet bude u skladu s identitetom međunarodne federacije. Pred pojedinca, kao kozmopolita, Kant postavlja opći zahtjev gostoljubivosti. Od njega se, kao građanina svoje države, ali i građanina federacije, traži prihvaćanje i uvažavanje različitosti. Tu ideju kozmopolitskog samorazumijevanja, Beck navodi kao temeljni uvjet mira u 21. stoljeću.

Kant se oštro suprotstavljao formiranju jedinstvene svjetske države, naglašavajući da bi u takvoj državi vladao neograničeni despotizam. Taj bi proizvoljni savez, za koji se on zalaže, kao zadatak imao rješavanje odnosa među državama i naravno »globalnih« problema, ali se ne bi smio miješati u unutrašnje pravno uređenje pojedine države. Danas se u globalnom svijetu, isto zbog straha od despotizma, sve više govori o »governance without government« kao najprihvatljivijem međunarodnom režimu<sup>59</sup> koji bi trebao pomiriti interese država s globalnim interesima. Analizirajući ideje Kanta, o proizvoljnom savezu, može se zaključiti kako bi on bio skloniji ideji Ujedinjenih naroda, ali ne i ideji Europske unije. Ujedinjeni narodi shvaćaju se i funkcioniraju kao savez nacija-država, a Europska unija stvara transnacionalnu vladu.<sup>60</sup> Ta transnacionalna vlada, koja ima i zajednički ustav, dovodi u pitanje suverenost, samostalnost i autonomiju država, dakle sve ono što je Kant, u strahu

54

U. Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, str. 145.

55

I. Kant, *Metafizika čudoređa*, str. 143.

56

I. Kant, *Pravno-politički spisi*, str. 127.

57

U. Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, str. 137–138.

58

Više o tome: Anthony Giddens, *Treći put*, Politička kultura, Zagreb 1999.

59

U. Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, str. 304.

60

Anthony Giddens, *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Jesenski i Turk, Zagreb 2005.

od despotizma, štitio i držao neupitnim u federaciji. Svojom zabranom interveniranja u unutrašnje pravno stanje pojedine države, Kant kao da je predvidio današnje negativne procese u globalnom svijetu. Danas se u ime ljudskih prava obavljaju »humane intervencije« kroz *vojni humanizam*. Riječ je, kako navodi Beck, o globalnoj vojnoj skrbi za ljudska prava, gdje se *bogato dobri* bore protiv *siromašno zlih*. Tu je na snazi još uvijek zakon kapitala, zbog kojeg globalizacija i ima negativan predznak.

U *Metafizici čudoređa* Kant naglašava kako je vječni mir kao ideja neostvariva, ali da su ostvariva politička načela koja bi nas mogla odvesti do mira. Ta su politička načela ostvariva samo u proizvoljnoj federativnoj zajednici. Samo je u takvoj zajednici – koja za cilj ima ostvarivanje mira, a zasniva se na poštivanju ljudskih prava – moguća suglasnost između politike i morala.

»S ljudskim pravom treba postupati kao sa svetinjom, ma kakve žrtve stajalo silu koja je na vlasti. Tu se ne može raditi napola i izmišljati neko srednje, pragmatički uvjetovano pravo (nešto između prava i koristi), nego svaka politika treba saviti koljena pred pravom, ali se zato može nadati da će se, premda lagano, uzdići na stupanj na kojem će trajno sjati.«<sup>61</sup>

Zbog ideje vječnog mira i federacije slobodnih država, Immanuel Kant je često u današnje doba nazivan »prvi mislilac globalizacije«, ili »otac novovjekovnog kozmopolitizma«.<sup>62</sup>

## Literatura:

Bobbio, Norberto, *Liberalizam i demokracija*, Novi liber, Zagreb 1992.

Barišić, Pavo, »Sloboda u svjetlu uma«, *Filozofska istraživanja*, 67 (4/1997), god. 17, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1997.

Cipek T., »Liberalizam – ideologija slobode«, u: Cipek, T. – Vrančić, J., *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj*, Disput, Zagreb 2004.

Dewey, John, *Liberalizam i društvena akcija*, KruZak, Zagreb 2004.

Filipović, Vladimir, *Klasični njemački idealizam*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.

Gray, John, *Liberalizam*, Politička kultura, Zagreb 1999.

Kant, Immanuel, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.

Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.

Kant, Immanuel, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990.

Kant's Ethics, <http://www.iep.utm.edu/k/kantmeta.htm>.

Miščević, Nenad, »Kant i globalni poredak«, *Novi list*, Rijeka, 24. travnja 2004.

Pažanin, Ante, »Moral, pravo i politika u praktičnoj filozofiji kasnog Kanta«, *Politička misao* br. 4, Fakultet političkih znanosti, Zagreb 1996.

Povelja o ljudskim i građanskim pravima Nacionalne skupštine Francuske, <http://www.dadalos.org/kr>.

Rawls, John, *O liberalizmu i pravednosti*, Hrvatski kulturni dom, Rijeka 1993.

Rawls, John, *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb 2000.

*Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb 1990.



**Marita Brčić**

**The Sources of Liberal Thought in  
Immanuel Kant's Philosophy**

**Summary**

*Immanuel Kant, with his Copernican Revolution, returns to human being central place in the world. In his philosophy human being is understood as an individual that possess freedom. That freedom has source in human mind but person is aware of it only when he acts according to the moral law. Thus Kant attaches freedom to every individual as a natural right which no positive law cannot get into question. With the moral law Kant makes every human being responsible for itself, but also for the whole world. This responsibility for the world has been contained in Kant's idea of perpetual peace. For him perpetual peace is an idea of the mind that every person has to incline. Only when peace is going to role in the whole world, human rights, especially freedom, are going to be realized. Kant's concept of the freedom, but also of the equality, tolerance, indipendence, public use of mind, has done a big influence on liberal thought. The thing that brings them together is trust in an individual. Both Kant and liberals belive in the fact that every person is specific and wants to accomplish the best things in himself and for himself, but also with that makes contribution for the development of a better and justly world.*

**Key words**

Immanuel Kant, liberalism, eternal peace, freedom, individual